

DIALOGURI CU SENS – INTERVIURI CULTURALE

Drd. RODICA ILEANA STAN (OLTEANU MOLDOVAN)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract: *The 1970s interviews and literary studies of Ana Blandiana and Romulus Rusan's Subjective Dialogues and Discussion at the Table of Silence and Other Subjective Dialogues in Collaboration with Ana Blandiana books reveals the role of the interview as an instrument used to bring in the limelight artists that were active in the period between the two World Wars and who have achieved professional maturity in the 1970s. By using methods like text analysis, the contextualised integration into the communist society, and the comparison between interviews taken in different periods of time or with different authors, we've identified the distinct features of the two writers' interviews, the vast themes and the praiseworthy intent to provide the interviewees with the opportunity to express themselves freely in times of political and ideological censure. The first title of Ana Blandiana and Romulus Rusan's work - Subjective Dialogues (1971) - starts with a so-called "explanation" through which the authors reveal their purpose: to identify the conceptions, the principles and the convictions of the interviewed artists. This first "interview compilation" includes interviews with well-known personalities from the field of philology and with professors, academicians, engineers, architects, mathematicians, doctors and other professionals from the science elite, as well as four portraits of the remarkable historical personalities of Nicolae Bălcescu, Emil Racoviță, Lucian Blaga, Nicolae Labiș. The second title - Discussion at the Table of Silence and Other Subjective Dialogues in Collaboration with Ana Blandiana (1976) - continues the artistic and scientific dialogues with prominent personalities of the cultural world. The volume also includes the atypical twelve subjects interview with personalities that were contemporaries with Brancusi and who Romulus Rusans seats them symbolically around The Table of Silence in honor of Brancusi's genius. The Subjective Dialogues have documentary, historical, but also educative, cultural and esthetic value for 21st century readers.*

Keywords: *cultural interview, Romanian literature, Romulus Rusan, Ana Blandiana;*

1. Contextul istoric al Convorbirilor subiective

Istoria literaturii în perioada comunistă s-a bucurat de perioade de relaxare a controlului sau aparentă liberalizare (1964-1971), așa cum bine evidențiază cercetătorii care au realizat analiza dictaturii comuniste în *Raportul final*. Măsurile pe care le-au luat responsabilii care verificau publicațiile au demonstrat aceleași principii specifice „obsedantului deceniu” (de exemplu, distrugerea, în 1967, a *Antologiei poeziei moderne*, realizată de Nicolae Manolescu și Dumitru Micu, din cauza unor texte care aparțineau unor poeți de dreapta – Radu Gyr sau unor scriitori care trăiesc în străinătate – de exemplu, Horia Stamatu).¹ Multe interviuri au fost publicate de Romulus Rusan și de Ana Blandiana în perioada anilor '60 și '70, în diferite reviste (de exemplu, „Tribuna”, „Viața studentească”), care au constituit ulterior două volume inedite, *Convorbiri*

¹ Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 502, <https://humanitas.ro/autori/comisia-prezidentiala-pentru-analiza-dictaturii-comuniste-din-romania>(accesat la data de 28 mai 2022).

subiective (1971) și *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective* (1976), în care au abordat teme culturale fără a mai fi constrânși să facă trimiteri la ideologia comunistă. Dialogurile celor doi publiciști, Romulus Rusan și Ana Blandiana, aduc în prim-plan o generație de mari intelectuali, activă din perioada interbelică, care s-a manifestat în toate domeniile vieții sociale, artistice, educative, științifice, academice.

Referitor la atmosfera anilor '60, Ana Blandiana precizează cum a simțit acea perioadă în București, după ce în 1968 au plecat din Cluj-Napoca: „Cred că anii '60 au fost niște ani norocoși, chiar binecuvântați, și nu numai la noi, că în întreaga lume, în Europa în orice caz. La noi, politic vorbind, anii '60 au fost ceea ce eu am numit «luminișul comunismului», zece ani, de fapt din 1964 în 1974, în care bătea un vânt de libertate și de bunăstare cum nu mai fusese nici înainte și nu mai avea să fie nici după. Era ca o invitație la creație, la dialog, la construcție, la comunicare.”² În aceeași carte construită printr-un dialog cultural între Serenela Ghițeanu și Ana Blandiana, *Cartea cu delfini. Convorbiri cu Ana Blandiana*, identificăm o altă secvență care demonstrează sentimentul de libertate iluzorie pe care l-au creat comuniștii. Cei doi soți scriitori au fost plecați timp de o lună în Cehoslovacia în 1968, pentru ca Romulus Rusan să se documenteze pentru a scrie o carte despre „Primăvara de la Praga”, care urma să fie publicată în „România literară” sub forma unui foileton.³ În dimineața zilei de 21 august 1968, Rusan a sunat la redacție pentru a afla când trebuie să meargă pentru corectura primului episod. A fost refuzat cu brutalitate și a aflat că Praga a fost ocupată de țările Pactului de la Varșovia, cu excepția României. Aparenta normalitate s-a spulberat, autoritățile comuniste își manifestau deschis controlul.

Cărțile de interviuri, eseuri de critică literară și de istoria artei, publicate în perioada 1971-1976, realizate de Romulus Rusan în colaborare cu Ana Blandiana, înfățișează cititorilor o generație de intelectuali formați în primele decenii ale secolului XX. Prima culegere intitulată *Convorbiri subiective* publicată în 1971 este dedicată revistei „Viața studentească” căreia autorii îi adresează mulțumiri pentru ideea acestei cărți, fiind alcătuită din patru evocări realizate de Romulus Rusan și douăzeci și unu de interviuri realizate de cei doi autori. Lucrarea are o „Explicație”, care precizează intenția autorilor de a realiza o astfel de „culegere de discuții”, fără a avea dorința de a stabili anumite cronologii sau anumite ierarhii ale personalităților culturale din acea perioadă, ci având intenția de a oferi posibilitatea intervievaților de a expune concepțiile și convingerile din domeniile în care activează.⁴

Prima antologie de *Interviuri în literatura română*, realizată de Vasile Netea, menționează nume importante ale literaturii care au realizat în perioada anilor '70 interviuri literare: Adrian Păunescu – *Sub semnul întrebării* (1971), Ilie Purcaru – *Poezie și politică* (1971), urmate de culegerile de *Convorbiri subiective* ale celor doi scriitori din 1971 și 1976, Ana Blandiana și Romulus Rusan. Vasile Netea apreciază obiectivitatea pe care și-au impus-o cei doi autori, precum și sinceritatea intervievaților în răspunsurile despre lumea creației, a științelor, a culturii, a educației, menționând referitor la maniera de investigare din al doilea volum: „Metoda de înregistrare a rămas aceeași, autorii manifestându-și totodată și o vie afecțiune pentru cei intervievați (poeți,

² Serenela Ghițeanu, *Cartea cu delfini. Convorbiri cu Ana Blandiana*, București, Editura Humanitas, 2021, p. 38.

³ *Ibidem*, pp. 42-43.

⁴ Ana Blandiana, Romulus Rusan, *Convorbiri subiective*, București, Editura Albatros, 1971, p. 9.

filologi, traducători). Datorită «neutralității» pe care și-au impus-o cei doi, publicistica și istoria noastră culturală s-a îmbogățit cu o serie de confesiuni și declarații sincere asupra vieții, asupra ideilor și dezvoltării literaturii și științelor românești.⁵

Este important de remarcat această structură complexă a celor două volume, cuprinzând diferite tipuri de texte publicistice și de istorie literară. Trebuie făcută distincția între dialog literar – convorbire, interviu literar, exegeză, așa cum precizează Laurențiu Ulici în dialogul *Moralitatea e componentă a talentului critic*, când face diferențiază între dialog –, „o conversație ideologică de la egal la egal, echitabilă în toate punctele ei, lipsită de monotonie și de automatisme gazetărești, o dispută...”⁶ și interviul literar în care un reporter dorește să afle opiniile unei persoane despre o temă, conversația fiind unidirecțională. Laurențiu Ulici, de exemplu, nu susține interviul ca tehnică de conversație, în schimb, acceptă dialogul literar, care presupune schimbul de idei.

Lucrarea lui Nicolae Băciut dedicată literaturii contemporane prin interviuri și dialoguri cu scriitori și critici literari, profesori universitari, publiciști, precizează, chiar din primele pagini, importanța interviului și a dialogului literar în înțelegerea actului artistic, în evoluția și clarificarea unor sincope în actul cunoașterii: „Toate considerațiile pe care le fac au în calcul **interviul literar**, ca o specie aparte, care are mari șanse de a depăși clipa și a deveni istorie literară. În acest context, aștept de la interviu să aibă ținută, să nu fie simplă sporovăială, să aducă informație nouă, să aibă ritm, să pornească din curiozitatea sinceră a reporterului și nu din plictisul obligațiilor redacționale.”⁷

În acest sens, al dialogului literar, științific, educativ și artistic, este îndreptățit să analizăm „conversațiile subiective” ale celor doi scriitori, Rusan și Blandiana, care se află sub semnul libertății, cu o structură specifică interviului literar, dar completeate de informații suplimentare referitoare la momentul și locul discuției sau de anumite detalii interesante despre personalitatea interviuatului, încât depășesc formatul unui simplu interviu, realizând portrete complexe.

1.a. Știință și artă în *Convorbiri subiective*

Volumul publicat în 1971 al *Convorbirilor subiective* cuprinde patru evocări - patru portrete realizate de Romulus Rusan: Nicolae Bălcescu – înmormântat la 31 de ani la Palermo într-o groapă comună (*Un palid oaspe calcă din Sicilii*); Emil Racoviță – omul de știință care a înființat primul Institut de Speologie din lume la Cluj Napoca (*A ști sau a nu ști*); Lucian Blaga – filosoful și poetul legat organic de *Albastrul Lancrăm* și Nicolae Labiș - poetul căruia îi dedică un text mai amplu (*Băiatul din fotografii*), cu informații cuprinzătoare despre familia poetului, o imagine a arborelui genealogic, chiar și două scrisori adresate de Nicolae Labiș verilor săi, Constantin și Bizu. Textul dobândește valoare documentară, prin epistolele din corespondența personală a poetului Labiș. Rusan utilizează și secvențe din lirica celor doi poeți, pentru a ilustra legătura cu satul, în cazul lui Blaga, sau afecțiunea aparte pe care Labiș i-a purtat-o bunicii materneli, căreia la doisprezece ani i-a dedicat o poezie.

Ana Blandiana a realizat interviuri cu personalități din domeniul filologiei - filozoful D. D. Roșca, lingvistul și editorul Al. Rosetti, profesorul de etnografie Mihai

⁵ Vasile Netea, *Interviuri din literatura română. Mărturisirile mai multor generații*, Studiu, antologie și note de Vasile Netea, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 211.

⁶ Nicolae Băciut, *O istorie a literaturii române contemporane în interviuri*, volumul II, Alba Iulia, Reîntregirea, 2005, p. 282.

⁷ *Ibidem*, volumul I, p. 7.

Pop, italianistul Alexandru Balaci, dar și cu profesori din universitățile de medicină – medicul și profesorul din Cluj-Napoca, Ioan Goia, medicul pasionat de artă Ștefan Milcu, un interviu cu matematicianul pasionat de poezie Mircea Malița. Intervistații sunt profesori, academicieni, oameni cu o cultură vastă, portretizați în mod semnificativ, cu detalii esențiale și surprinzătoare.

Dorința Anei Blandiana este de a obține răspunsuri complexe la diferitele aspecte ale activității științifice, editoriale pentru a oferi oportunitatea de a evoca momente importante din cultura română, subiecte interzise la începutul anilor '50. De exemplu, referindu-se la începutul activității de editor, Alexandru Rosetti amintește anul 1933, când a tipărit primul volum de versuri, *Joc secund* al lui Ion Barbu, la Editura Cultura Națională. Lista autorilor publicați cuprinde întreaga generație valoroasă a literaturii moderne interbelice: Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Alexandru Philippide, Ion Vinea. Mai târziu, la Editura Fundațiilor, a încercat să publice lucrări importante – „puncte de sprijin ale culturii noastre”, dintre care menționăm: *Bălcescu* de Gh. Zane, *Cazania lui Varlaam* și ediția *Eminescu* a lui Perpessicius.⁸

Interviurile lui Romulus Rusan au fost realizate cu personalități din domenii diverse, de la sportivi la medici: campioana olimpică la atletism Lia Manoliu, medicul în microchirurgie ORL, Doru Hociotă, și profesorul în istoria medicinei Valeriu Bologa. În zona artistică a dialogat cu muzicianul și poetul Dimitrie Cuclin, dirijorul Antonin Ciolan, maestrul cântăreț Petre Ștefănescu Goangă. În domeniul științelor, reporterul Romulus Rusan a realizat interviuri cu inventatori și profesioniști din elita științifică: academicianul profesor matematician Grigore C. Moisil, inginerul inventator Ion Basgan, inginerul doctor în electricitate și ape Dorin Pavel, academicianul inginer Remus Răduleț și profesorul arhitect la Institutul de Arhitectură București, Ascanio Damian.

În cel de-al doilea volum, *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective*, Rusan continuă dialogurile cu personalități culturale (traducătorul și profesorul de franceză Henri Jacquier, istoricul Constantin Giurescu, traducătorul și poetul Franyo Zoltan), precum și discuțiile „ingineresti” cu Octav Onicescu, Nicolae Topor, Cristea Mateescu, Gheorghe Negrescu, care, deseori, ajung și în zona artelor. Un dialog despre matematică poartă cu profesor academician Romulus Cristescu, iar o discuție interesantă despre stupărit și apicultură, cu prof. dr. inginer V. Harnaj de la Institutul de petrol, gaze și geologie. Ana Blandiana continuă discuția cu pictorul Corneliu Baba, cu doamna doctor Ana Aslan, precum și dialogurile filologice cu profesorii Al. Philippide și Iorgu Iordan. Preocupările tinerei poete din anii '70 se îndreptau, evident, spre lumea literelor și a artelor, în timp de absolventul de politehnică, Romulus Rusan, era mai familiarizat cu domeniul științei și al tehnicii, fără a exclude lumea artelor.

1.b. Știință și formare umanistă

În interviurile dedicate științei descoperim personalități în domeniul ingineriei, cum este cazul inginerului inventator Ion Basgan, care în interviul acordat lui Romulus Rusan: *Profesia - ateu al științei*, face precizări importante despre domeniul forajului petrolier din 1925, de când și-a început activitatea, după ce a absolvit cursurile institutului austriac, Școala Superioară de Montanistică din Leoben. Inginerul Basgan

⁸ *Ibidem*, pp. 36-37.

evidențiază decalajul dintre tehnica din România, sistemele canadiene cu percuție și sistemele din America, unde foloseau sistemele rotative în forarea petrolului, ceea ce facilita și creștea productivitatea. Decalajul era important, deoarece producția care se extrăgea în America într-o lună, în România dura un an.⁹O definiție a inventatorului foarte importantă oferă specialistul Ion Basgan în domeniul industriei petroliere, valabilă în orice domeniu științific, chiar și artistic: „Da, un om cult care fuge mereu de scleroza meseriei, acceptând prin asta riscuri incommensurabile. Inventatorul merge mereu pe muchia de cuțit dintre sublim și ridicol. El se dezbracă de rutină și se expune gol în văzul lumii. Condiția esențială este să nu se lase subjugat de teorie.”¹⁰

O altă figură marcantă a pionieratului în domeniul științelor este Dorin Pavel, inginer și doctor în ape și electricitate, profesor al Politehnicii din București, care se bucură de o prezentare dispusă pe cele trei dimensiuni ale timpului: trecut-prezent-viitor.¹¹Consătean și rudă cu scriitorul Lucian Blaga, inginerul Pavel pledează pentru libertatea limbajului științific, deosebit de limbajul literar, idee care îi amintește de vechea dispută dintre el și Blaga, care considera că limbajul ingineresc pe care îl folosea uneori era „o oroadă”: „Cred că limbajul specific științei, care este altul decât al vorbirii sau al literaturii și nu coincide cu toate regulile limbii românești moderne. Dați-ne voie să avem și noi, în lucrările tipărite, libertatea lingvistică cel puțin a scriitorilor; să folosim barbarisme, să creăm cuvinte noi din nimic, să nu întrebăm Academia.”¹²

Interviul acordat de doamna medic și profesor, Ana Aslan, poetei Ana Blandiana, *Istoria unei aureole*, evidențiază imaginea fizică și morală a doamnei Aslan, care are o înfățișare mult mai tânără, este mai energică, mai activă la cei peste optzeci de ani. Prezentând o biografie sumară, medicul Ana Aslan evidențiază că familia i-a dat libertatea de a-și alege pasiunile și destinul profesional, (a zburat cu avionul și a studiat medicina), dar nu i-a permis să plece cu trenurile sanitare pe frontul din Primul Război Mondial. Ana Aslan declară că a fost toată viața o stoică, care și-a impus un ritm de muncă susținut, remarcându-se chiar din anii studenției printr-o activitate medicală foarte intensă. Renumele mondial obținut în urma tratamentului cu Gerovitala dus la scrierea unor cărți despre Ana Aslan și despre medicamentul miraculos (*Hs în bătălia împotriva bătrâneții* de Henry Marx, *Să fiibătrân, fără să îmbătrânești* de frații Berghoff etc).

Omagiul adus omului de știință român prin cele *Șase amintiri despre George Emil Palade înseara decernării Premiului Nobel* reprezintă o recunoaștere a valorii cercetărilor distinsului medic și profesor, precum și un portretul al copilului și tânărului Palade din perspectiva surorilor și a mamei, Constanța Palade. Surorile lui Emil Palade - Adriana Israil, profesoară de istorie, și dr. Constanța Palade - evidențiază curiozitatea și memoria uimitoare care l-au ajutat pe Emil Palade încă din copilărie în studiu și în formarea lui, încât a ajuns la performanță în domeniul biologiei microscopice, în cercetarea originii vieții. Prietenii și colegii lui - prof. dr. Ion Juvara, prof. dr. Dumitru Vereanu și prof. dr. Ion Bruckner, amintesc de numeroasele calități ale cercetătorului Palade: inteligență, putere de muncă, perseverență, memorie, dar și de o vastă cultură, demonstrând o preocupare constantă pentru tot ce ținea de tainele vieții.

⁹ *Ibidem*, pp. 42-43.

¹⁰ *Ibidem*, p. 46.

¹¹ *Ibidem*, p. 63.

¹² *Ibidem*, p. 70.

1.c. Artă, teatru și film, istorie și educație

Interviurile dedicate artei și creatorilor numără câteva nume remarcabile din domeniul artelor plastice, al literaturii, al istoriei, al teatrului și al filmului. Bineînțeles că sunt mai numeroase aceste interviuri, mai detaliate, mai artistice, cu răspunsuri care oglindesc spirite nonconformiste, atrase de lumea liberă a creației, dar cu repere culturale serioase.

În domeniul artelor plastice, Ana Blandiana l-a intervievat pe pictorul Corneliu Baba. Interesul scriitoarei merge spre lumea artelor, descoperind în interlocutori aspecte mai puțin cunoscute pentru cititori. De exemplu, în *Umbra și lumina*, Corneliu Baba a mărturisit că a fost un vorbitor timid, care a preferat să vorbească prin culorile sale și nu prin cuvinte, admirând fățiș marii oratori, dintre care îl menționează pe George Călinescu. Interviuul pictorului ia deseori forma unui monolog, pictorul Baba evocând nostalgic evenimente biografice importante care i-au influențat evoluția artistică: tatăl lui a fost pictor cu studii la Viena, copilăria a petrecut-o la Craiova până la 14 ani când s-a mutat cu familia la Caransebeș, amintirea grădinii și a pădurii de lângă casa din Timiș, studiile la vioară, primele picturi, renunțarea la Academia de belle-arte din București în 1926 și întâlnirea providențială cu Tonitza la Iași, în 1934, care i-a schimbat destinul, deoarece a rămas la Iași timp de șaisprezece ani, alături de o generație de intelectuali și artiști care l-a marcat (Păstorel, Cosmovici, Mihai Codreanu, Tonitza, avocatul Rodoș, actorul Kron).¹³ Corneliu Baba rememorează generația de artiști plastici de la începutul secolului XX: Tonitza, Dărăscu, Iser, Pallady, Ressu, Medrea, Gheață. Recreează atmosfera artistică a Iașului și a Bucureștiului, evocă prietenii pictorilor, preferințele lor tehnice, disputele lor artistice, readuce în prim-plan bogata și complexa perioadă interbelică în artă și în cultură. Amintește și de perioade dificile în care pictorii au suferit din cauza unui context istoric și ideologic: „Cu Medrea alături, sau știindu-l numai că trăiește, și cu alții, ca Pallady, Ressu, Dărăscu, am traversat o epocă grea și tristă pentru ceea ce știam că se cheamă artă. A fost o vreme când Medrea, ca și Pallady, ca și Țuculescu, nu era primit la expoziții, sau lucrările lor erau expuse prin colțuri *discrete* ca să nu *contamineze* cu «formalismul» de care erau acuzați.”¹⁴ Referința nu este foarte explicită, ci sugerată, trimite la perioada „obsedantului deceniu” când tematica oficială impusă era adaptată „timpurilor noi”, cu figuri de eroi comuniști, direcția oficială urmărind combaterea manifestărilor artistice de avangardă sau moderne.¹⁵

Pictorul Baba își apără cu fermitate concepțiile despre pictură, dincolo de etichetele peiorative pe care unii critici i le-au atribuit („pictor psiholog” cu preferințe învechite pentru efectele de clar-obscur). Veșnica polemică între pictura realistă și abstractă are o abordare inteligentă, oferind libertate și imbold spre originalitate: „Indiferent de caracterul picturii mele, dincolo de ceea ce îmi aparține ca formă de

¹³ *Ibidem*, pp.15-16.

¹⁴ *Ibidem*, p. 17.

¹⁵ Prezentarea acestei etape în istoria culturii o găsim detaliată de istoricul Cristian Vasile într-o lucrare dedicată manipulării artiștilor și limitării libertății de exprimare din perioada Gheorghiu-Dej: „Accentul care s-a pus în pictura/sculptura românească în special a anilor 1948-1960 pe zugrăvirea figurilor și evenimentelor centrale din istoria Partidului Comunist și a mișcării muncitorești prosovietice era rapid expedit în sintezele de istorie a artei tipărite în anii 1970 și 1980.” (Cristian Vasile, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 295.)

figurație sau ca manieră, dau dreptul ce se cuvine și mă entuziasmez pentru orice reprezintă pasiune sinceră, chiar aventură, la cei din jur. E o victorie întotdeauna să poți înțelege mai mult decât poți realiza. Dau, la fel, picturii abstracte ceea ce este al ei; îmi încurajez studenții care încearcă să exploreze universurile ei insolite; colaborez cu ei în călătoria fantastică dincolo de aparențe, în lumea transfigurărilor, a exaltării duse până la punctul unde se întrevede – cum spunea Bissiere – străfundul ființei.”¹⁶

Interviul literar realizat de Romulus Rusan – *O conștiință a artei*, are o tematică complexă: inspirația în literatură, dezumanizarea prozei, „profesionalizarea” scriitorului și a criticului literar, primește răspunsuri elaborate și argumentate din partea prozatorului Marin Preda. Astfel, inspirația este „revelația bruscă sau lentă”, cu o intensitate diferită a unei idei artistice; abstracționismul în proză și în teatru a adus operele renumite ale lui Beckett și Ionescu; scriitorul se „profesionalizează” când s-a maturizat cultural, artistic, deși există excepții celebre (Balzac care a început să scrie de la douăzeci de ani). Criticul literar nu mai este preocupat de „aparițiile la zi”, nu mai scrie cronică literară pentru a stabili ierarhii, ci este interesat de scrierea propriilor cărți.¹⁷

Lumea teatrului și a filmului, atât de importantă pentru iubitorul de cinematografie Romulus Rusan, este oglindită în interviul cu actorul Liviu Ciulei. Provocat să își explice interesul față de atâtea forme de artă pe care le-a practicat – arhitectura, scenografia, actoria, regia de teatru, filmul – Liviu Ciulei va recunoaște meritul mamei lui în perfecționarea oricărui talent pe care l-a manifestat. Actorul își amintește că a făcut în copilărie studii de pictură, de vioară, chiar și canto, deoarece avea voce de tenor. A fost preocupat și de istorie, sociologie, filosofie, încât printr-un program susținut de studiu a ajuns la cultura și abilitățile pe care le consideră minime, necesare activității artistice. În situația în care ar trebui să aleagă între teatru și film, Liviu Ciulei își manifestă deschis opțiunea pentru teatru, recunoscând virtuțile reprezentării teatrale: forța directă, caracterul de ceremonial, „acea magie greu de definit ce coboară din scenă în sală și se întoarce din sală pe scenă.”¹⁸

În ceea ce privește cinematografia, Liviu Ciulei consideră că, de cele mai multe ori, atinge vulgarul, fiind mai apropiată de romanul foileton decât de literatură. Recunoaște că există și o cinematografie culturală, valoroasă. După realizarea filmului *Pădurea spânzuraților*, Ciulei mărturisește că nu își mai dorește să repete curând această experiență regizorală din cauza dificultăților de producție, deși filmul s-a bucurat de apreciere internațională, fiind premiat la Festivalul de Film de la Cannes, categoria „Premiere Oeuvre” în 1966. Dorește să facă un film pentru publicul internațional, cum ar fi *Visul unei nopți de vară*, pentru a prezenta arta interpretativă românească, pe care Ciulei o consideră foarte bună. Despre „noile valuri europene și neeuropene” ale cinematografului mondiale a anilor '60, Ciulei recunoaște valoarea francezului Robert Bresson, a englezului Tony Richardson, filmele americane *Shadows* și *Connection*, care reușesc să dea filmului caracterul de mijlocitor între spectator și adevăr. Cel mai mult îl

¹⁶ Romulus Rusan, *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana*, București, Editura Eminescu, 1976, p. 21.

¹⁷ Ana Blandiana, Romulus Rusan, *Convorbiri subiective*, București, Editura Albatros, 1971, pp. 115-116.

¹⁸ *Ibidem*, p. 119.

apreciază pe Fellini care, prin creațiile cinematografice *8 1/2* și *Giulietta degli spiriti*, a reușit să creeze o „cupolă imaginativă pe care a reușit să o deseneze pe peliculă.”¹⁹

Un loc aparte în derularea „convorbirilor” îl ocupă dialogul cu istoricul profesor academician C. Daicoviciu, martor la marele eveniment din Cetatea Unirii de la 1918 de la Alba Iulia. Interviuul intitulat adecvat: *Un martor ocular al trecutului și viitorului* urmărește două subiecte majore: rememorarea Unirii de la Alba Iulia și relația personalitate-autoritate, mai ales în zona educației. Interviuul are o parte introductivă în care personalitatea interviuata este portretizată prin evidențierea unor trăsături esențiale pentru înțelegerea personalității: intelectual ardelean cu trăsături contradictorii - forță și patos, umor și energie, timiditate și vocabular echilibrat, cu o vârstă de peste șaptezeci de ani. Acesta evocă cu respect și admirație importanta mișcare populară și politică de la 1918, de o semnificație majoră în istoria României: „Deseori m-am întregat dacă mai există în istoria omenirii o exprimare de voință colectivă atât de puternică și atât de unanimă ca Unirea proclamată pe platoul Cetății de la Alba Iulia. Ca istoric n-aș vrea, și nici nu am voie, să fiu nedrept față de alte popoare, și totuși, ca unul ce am fost de față la prăbușirea marelui Imperiu Habsburgic, cuprins de val-vârtejul răsturnărilor epocale, și am asistat cu trup și suflet la crearea marelui stat român, n-am putut decât să conchid mereu că o asemenea manifestație populară, inițiatore de noi rânduieli, nu cred să mai fi existat.”²⁰

2. Dezvăluiri despre Brâncuși – O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana

Volumul intitulat *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana* (1976) aduce în prim-plan imaginea lui Constantin Brâncuși, construită din relatările a doisprezece interlocutori, intelectuali și oameni simpli, care l-au cunoscut pe sculptorul gorjean. Autorul Romulus Rusan aduce la *Masa Tăcerii* oameni cu diferite profesii care au interacționat direct cu artistul Brâncuși, încercând să realizeze „o reconstituire vie”, prin imaginea afectivă pe care fiecare dintre acești interlocutori a redat-o.

Pornind de la provocarea „Ce se mai poate spune despre Brâncuși?” lansată de Romulus Rusan, cu scopul de a demitiza ființa profundă și unică a sculptorului român, cititorul are ocazia să descopere amintiri despre omul Constantin Brâncuși, care nu au fost prezentate în alte texte, ceea ce îi oferă volumului o notă originală: „Iată de ce am insistat pe lângă cei ce l-au cunoscut să și-l imagineze pe Brâncuși, de preferință, pe cel din întrevederile de la început, când impresiile sunt mai crude, și – cu riscul de a se contrazice unii pe alții, de a-l arăta contradictoriu pe el însuși ori de a se repeta pe ei înșiși – să ne povestească oral, cu suflul cuvintelor rostite, aceste amintiri. N-am intenționat să reușim o performanță documentară, ci o reconstituire vie: o reînviere a acelor mulți Brâncuși, aflați câte unul în fiecare din conlocutorii noștri, care prin rotire caleidoscopică să ne redea pe simplul Brâncuși, cel înălțător nu numai prin tăria geniului, ci și prin complexitatea slăbiciunilor. Scoțându-l din legendă, să-l redăm frăției noastre omenești. Restul e tăcere.”²¹

¹⁹ *Ibidem*, p. 122.

²⁰ *Ibidem*, p. 51.

²¹ Romulus Rusan, *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective, în colaborare cu Ana Blandiana*, București, Editura Eminescu, 1976, p. 165.

Astfel, au răspuns întrebării lui Rusan, atât de simplă și de complexă: sculptorul Milița Petrașcu, care a lucrat cu intermitențe cu Brâncuși la Paris, compozitorul și muzicologul Dimitrie Cuclin, scriitoarea Cella Delavrancea, sculptorul Mac Constantinescu, filozoful și eseistul Grigore Popa, sculptorul Ion Vlasiu, inginerul care a conceput proiectul tehnic al *Coloanei infinitului* - Ștefan Georgescu, Gheorghe Nicolcioiu - negustorul din Pașcani, căsătorit cu o nepoată a lui Brâncuși, la care poposea când venea în România (în 1920 a fost în vizită cu Eileen Lane și a locuit la acest negustor), Ioan Alexandru - unul dintre pietrarii care a lucrat la decorarea lucrării *Poarta sărutului*, arhitectul Octav Doicescu, scriitorul Eugen Jebeleanu și bunul prieten, criticul de artă, cunoscut drept exegetul vieții lui Brâncuși, V.G. Paleolog. O altfel de portretizare a marelui sculptor din perspectiva diferită a unor personalități artistice, a unor prieteni-artiști sau a unor colaboratori simpli, cum era pietrarul alături de care a lucrat la *Poarta sărutului*, este incitantă și neobișnuită. Din acest puzzle evocator, cunoaștem un Brâncuși care nu și-a schimbat modul de viață la Paris, trăind modest în atelierul din Impasse Ronsin, selectiv în alegerea colaboratorilor și a persoanelor care doreau să îl viziteze.

2.a. Manipulare și dezinformare

Cartea lui Romulus Rusan, *O discuție la Masa Tăcerii*, a avut, de-a lungul timpului, trei reeditări, fapt care explică interesul pentru personalitatea și opera marelui sculptor, dar recunoaște și originalitatea acestei abordări evocative. În 2006, Editura LiterNet a scos o variantă digitală a volumului îmbogățit cu fotografii realizate de Dinu Lazăr, care susțin vizual textul scris cu imaginile celor mai cunoscute lucrări din Ansamblul Monumental dedicat eroilor din timpul Primului Război Mondial de la Târgu Jiu: *Calea Eroilor, Poarta Sărutului, Coloana Infinitului*. Această culegere de evocări ale lui Brâncuși a fost reeditată în 2016 la Editura Fundația Academia Civică cu un „Cuvânt înainte” realizat de Barbu Brezianu, care subliniază unicitatea acestei cărți dedicate lui Brâncuși, într-o perioadă în care regimul politic a permis „să se vorbească de Brâncuși” (după 1965). Autoritățile au recunoscut valoarea artistului român în stilul propagandistic cunoscut, permițând publicarea unor albume de artă, a unor lucrări dedicate sculptorului refugiat la Paris. Totodată, ediția a III-a este prefațată de Romulus Rusan într-un text intitulat simbolic *Brâncuși viu*. În 2019, Editura Spandugino a scos a patra ediție a volumului *O discuție la Masa Tăcerii. Brâncuși viu*, care aduce în plus, față de edițiile anterioare, procesele verbale de la Academia R.P.R. din 1951, după ședințele Secțiunii de Știința Limbii, Literaturii și Artei, în care s-au dezbătut necesitatea admiterii lucrărilor lui Brâncuși în muzeele din România. Deși demersul a fost susținut de sculptorul Ion Jalea, de Camil Petrescu, Krikor Zambaccian, Victor Eftimiu, lucrările lui Brâncuși nu au fost acceptate, deoarece speculau „preferințele societății burgheze”.²²

Prefața la ediția a III-a, apărută la Editura Fundația Academică, scrisă de Romulus Rusan, *Brâncuși viu*, este reluată și în ediția a IV-a, la Editura Spandugino, deoarece are o relevanță majoră pentru înțelegerea justă a demersului autorului și pentru destinul lui Brâncuși. În primul rând, explică motivația scrierii acestei lucrări: „o încercare de a-l «primeni» pe Brâncuși, de a-l elibera dintr-un paradoxal cult, sufocant, care urma unei sinistre perioade de interdicție și defăimare. Tratatamentul autorităților față de marele sculptor nu diferea de cel aplicat altor exilați incomozi care

²² *Ibidem*, p. 25.

refuzau să se întoarcă în țară (George Enescu, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Ștefan Lupașcu), deși plecarea lui se petrecuse cu mult înaintea comunismului.”²³ Putem remarca, din analiza Prefetei realizate de Romulus Rusan, importanța contextului istoric, politic, ideologic în momentul în care publica o carte, influența pe care cenzura comunistă o manifesta. Prima ediție a interviurilor despre Brâncuși, din 1976, nu a fost însoțită de o explicație din partea autorului care să prezinte relația sculptorului plecat la Paris cu autoritățile comuniste. Nu ar fi fost posibil un asemenea text introductiv, care ar fi demonstrat modul injust în care a fost tratat de către autoritățile comuniste. Prefața lui Romulus Rusan evidențiază, de asemenea, maniera în care erau manipulați creatorii în scop ideologic, atunci când corespundeau interesului oficial.

Prin aria mare a preocupărilor personalităților care au acceptat dialogul celor doi scriitori, autorii au realizat prin aceste două volume de *Convorbiri subiective* lucrări cu mare valoare documentară, atât în domeniul ingineriei, al matematicii, al geografiei și al istoriei, al medicinei, cât și în mediul educativ, în special universitar, și, bineînțeles, în lumea artelor – literatură, film, muzică, teatru, pictură. Totodată, au reușit să aducă în atenția publică personalitățile care s-au format în perioada interbelică, care aminteau de o perioadă fertilă și liberă intelectual, o perioadă a discuțiilor democratice, amintind de o așezare firească a valorilor în toate domeniile cunoașterii. Folosind metoda contextualizării, al analizei interviului și al tematicii complexe, prin apelul la istoria literară și la critica de specialitate, am constatat că prin realizarea acestor interviuri culturale, cei doi scriitori-reporteri, Ana Blandiana și Romulus Rusan, s-au manifestat complet independent de realismul-socialist, deschizând granițele culturii spre spațiul occidental, în spiritul democrației și al libertății creatoare.

Bibliografie

- BLANDIANA, Ana, RUSAN, Romulus, *Convorbiri subiective*, București, Editura Albatros, 1971.
- BĂCIUȚ, Nicolae, *O istorie a literaturii române contemporane în interviuri*, volumul II, Alba Iulia, Reîntregirea, 2005.
- GHÎȚEANU, Serenela, *Cartea cu delfini. Convorbiri cu Ana Blandiana*, București, Editura Humanitas, 2021.
- NETEA, Vasile, *Interviuri din literatura română. Mărturisirile mai multor generații*, Studiu, antologie și note de Vasile Netea, Iași, Editura Junimea, 1983.
- RUSAN, Romulus, *O discuție la Masa Tăcerii și alte convorbiri subiective în colaborare cu Ana Blandiana*, București, Editura Eminescu, 1976.
- RUSAN, Romulus, *O discuție la Masa Tăcerii. Brâncuși viu*, Cuvânt înainte de Barbu Brezianu, Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Spandugino, 2019.
- VASILE, Cristian, *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, Editura Humanitas, 2011.
- Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, Editura Humanitas, 2006, <https://humanitas.ro/autori/comisia-prezidentiaala-pentru-analiza-dictaturii-comuniste-din-romania>(accesat la data de 28 mai 2022).

²³ *Ibidem*, p. 23.